

(I. kapitulu bude tvořit úvod, základní geografické a časové vymezení, seznámení s tématem, prameny a literaturou)

II. DĚJINY TĚLOVÝCHOVNÉ JEDNOTY SOKOL V LITOVLI DO ROKU 1918

II.1. Litovel do roku 1874

K založení sokolského spolku v Litovli došlo v roce 1874. Než se budeme zabývat samotnými okolnostmi založení spolku je potřeba si nastínit historické kulisy, ve kterých ke vzniku litovelského Sokola došlo.

V polovině 19. století mělo město Litovel za sebou už 600 let historie. Založeno bylo asi někdy v 50. letech 13. století jako nové královské město, přičemž navázala na starší trhovou osadu existující na druhém břehu řeky Moravy.¹ Litovel byla oporou královské moci, ve 14. století spolu s Uničovem a Olomoucí tvořila jeden ze zemských obranných spolků, tzv. landfrýdů. Stejně tak při husitských bouřích stála pevně na katolické straně. Hrdý titul královského města se ale ukázal být v dlouhodobé perspektivě spíše přítěží, neboť Litovel byla v dobách slabé královské vlády několikrát zastavena. Na prahu novověku se pak stává poddanským městem, nejprve Boskoviců, později Lichtenštejnů. „Velké“ dějiny se Litovle dotkly ještě několikrát, kupříkladu dodnes najdeme ve městě památky na ničivou třicetiletou válku, přesto musíme přiznat, že svým významem sídlo spíše stagnovalo a upadalo.²

Litovel vstoupila do 19. století jako součást lichtenštejnského dominia, coby město úsovského panství. Město zůstalo v revolučním roce 1848 loajální k císaři, přesto se stal pro Litovel, stejně jako pro celou monarchii, zlomovým. Došlo totiž ke zrušení patrimoniální správy. V případě našeho regionu tedy k zániku úsovského panství jako správní

---

¹ ŠLÉZAR, P.: *Předběžná zpráva o objevu „antiqua civitas“ na Starém městě v Litovli a několik poznámek k aspektům geneze města Litovle*. Přehled výzkumů 46, s. 103-110.

² BEZDĚČKA, J.: *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948* (dále jen *Dějiny města*). Strojopis uložen ve Vědecké knihovně Olomouc (VKOL), Litovel 1993.

jednotky a také ke zrušení poddanství. Správní změny dovršil rok 1850, kdy byly zřízeny kraje a politické a soudní okresy.³ Od tohoto roku také správu Litovle přestali vést jmenovaní úředníci magistrátu, ale přešla do rukou volených zástupců tvořících obecní výbor. Z obecního výboru pak bylo voleno tzv. představenstvo obce, které tvořili radní a starosta. Od roku 1864 se používal pro obecní výbor a představenstvo souhrnný název obecní zastupitelstvo.⁴

Litovel byla od roku 1850 sídlem politického (do roku 1869) i soudního okresu (až do jejich zrušení v roce 1949), přesto zůstávala až do 80. let 19. století svým charakterem spíše ospalým provinčním sídlem. Nikoliv však stagnujícím, přítomnost nových úřadů se projevila na snaze nově voleného obecního výboru zvelebovat město a provést celou řadu přestaveb měnících podobu sídla.⁵

Dramatičtější v tomto období byl snad jen rok 1866, kdy došlo ke krátké pruské okupaci města.⁶ Ani průmyslová revoluce, která zásadně proměňovala podobu i sociální skladbu měst habsburského soustátí se zatím Litovle příliš nedotkla. Jednou z hlavních příčin bylo to, že přes město nakonec nevedla, navzdory intervencím magistrátu, císařská silnice budovaná ve 20. letech 19. století.⁷ Stejně tak se Litovli vyhnula ve 40. letech významná železniční trať Olomouc-Praha. Litovel nebyla zcela izolovaná, železnice i silnice byly v dostupné vzdálenosti, jejich průběh mimo město ale později ztěžoval vznik moderních průmyslových podniků.

Nelze přímo říci, že by město bylo hospodářsky zaostalé, zdejší výroba ale v polovině 19. století vycházela ze starých řemeslnických tradic. Byla zde papírna, mlýny, značně rozvinuté hrnčířství, z dalších řemesel se ještě navazovalo na někdejší cechovní soukenictví, průmysl

---

³ HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 2. vyd., Praha 2007, s. 273.

⁴ Tamtéž, s. 301-302.

⁵ Už od 40. let docházelo k postupné demolici opevnění. V 50. letech pak byla provedena přestavba a rekonstrukce všech městských věží (kostelů i radnice). Na Uničovském předměstí byl vystavěn nový městský špitál, upraveno celé náměstí do „více městské podoby“ (do té doby prý připomínalo spíše velkou náves), došlo také k úpravě vodního řádu v okolí města. BEZDĚČKA, J.: *Dějiny města II.*, s. 301-303.

⁶ Tamtéž s. 304-306.

⁷ Její trasa odpovídá dnešní rychlostní komunikaci Olomouc-Mohelnice.

jako takový ale příliš silně zastoupený nebyl. V roce 1859 došlo ke zrušení cechovního zřízení a k otevření možností zakládání nových průmyslových živností, přesto se věci daly v Litovli do pohybu pozvolna. Významnější podniky vznikají v podstatě až od 70. let 19. století. Jmenujme především stolařskou dílnu, později továrnu na nábytek, Josefa Moťky (1866); rolnický akciový cukrovar (1871); zámečnickou dílnu Carla Mekisky (1875), ze které později na místě dnešního Papcelu vznikla továrna na plechové zboží; rolnický akciový pivovar (1893) a rolnický lihovar (1900). Vidíme tedy, že rozvoj průmyslu zde byl spíše pomalejší, přesto se počet obyvatel Litovle zvýšil z 3186 v roce 1859 na 4633 v roce 1890.⁸

Pozoruhodný je i dlouhotrvající klid co se týče asi nejzásadnějšího tématu českomoravského prostoru v 2. polovině 19. století: národnostního boje. V Litovli drželi od zřízení voleného obecního zastupitelstva radnici Němci, kteří zůstávali až do konce 19. století národnostní většinou. České zastoupení také nebylo bezvýznamné, městský patriciát ale spolupracoval s německými městy Olomoucí i Uničovem a tak po dlouhou dobu zůstávala litovelská měšťanská elita drtivě německá. To kontrastovalo s takřka úplně českým venkovem natolik, že se o Litovli hovořilo jako o německém ostrovu v českém moři.

Zvláště patrná byla jistá pasivita zdejších Čechů, národně uvědomělým byl jen poměrně úzký okruh osob. Ten se sice pomalu rozšiřoval díky stěhování úředníků nově vzniklého okresního úřadu a soudu, přesto nelze hovořit zpočátku o nějakém výrazném národním aktivismu. První výraznější projev české inteligence ve městě bylo založení Měšťanské besedy v roce 1870, která se stala na příští desetiletí hlavní zdejší platformou českého národního hnutí.⁹ Ovšem je nutno dodat, že v podstatě až do 80. let 19. století to v Litovli bylo hnutí slabé a nevýrazné. Jedinou výjimkou byla právě činnost Měšťanské besedy a to co nás zajímá nejvíce a o čem se dozvíme více vzápětí – založení sokolské jednoty. Teprve od 80. let se situace začíná diametrálně proměňovat. Propukne totiž zápas mezi Čechy a Němci o ovládnutí radnice. Ještě na

⁸ BEZDĚČKA, J.: *Dějiny města II.*, s. 314-315.

⁹ Tamtéž, s. 312.

jeho počátku, v roce 1883, si však nově příchozí úředník a český vlastenec Václav Socha povzdechne, že je město „*národnostně zanedbané*“.¹⁰ Přitom již o deset let dříve si jednatel Měšťanské besedy stýskal v zápise ze schůze, že se zdejší české hnutí „*podobá člověku nad hrobem, jen oči zatlačit*.“¹¹ O to pozoruhodnější je pak, že navzdory takové atmosféře došlo k založení litovelské sokolské jednoty.

II.2. Založení sokolské jednoty Litovel

Jak bylo naznačeno v předchozí kapitole, Litovel 70. let 19. století nebyla právě prostředím, které by na první pohled přálo založení Sokola. Česká menšina ve městě byla pasivní a nejednotná, nejbohatší a nejvlivnější měšťané, stejně jako zastupitelstvo, byli Němci a tento stav se zdál být neměnným. Přesto však k založení jednoty v Litovli došlo a to v roce 1874. Vzhledem k atmosféře ve městě nelze než označit tento akt za významný milník v národnostním boji litovelských Čechů.

Jaký byl právní rámec celého aktu? Důležitá je idea spolčování obecně, na základě které vznikla celá sokolská obec. Realita počátku 19. století vycházela v habsburské monarchii ještě z principů absolutismu, kdy platilo, že bez svolení panovníka nelze založit žádnou společnost. Spolky čtenářské, vzdělávací a vědecké či charitativní byly státem podporovány, tajné spolky politické byly přísně sledovány coby nepřátelské. S rozvojem hospodářství byly podporovány akciové společnosti, živnostensko-průmyslové spolky a spořitelny. První spolkový zákon (1843) říkal, že k povolení existence spolku je potřeba souhlas státních úřadů, tedy císaře, dvorské kanceláře či zemského úřadu. Jedním z témat revolučního roku 1848 bylo spolčovací právo. Porážka revoluce a nástup bachovského absolutismu ale jen utužil již tak přísná pravidla, především zákonem z roku 1852. Zakázány byly spolky politické a dělnické, o ostatních rozhodoval císař, ministerstvo vnitra či zemské

---

¹⁰ VIKTOŘÍK, M.: *Z „bojů o radnice“ moravských měst. Volby do obecních výborů v Litovli na konci 19. století.* Časopis Matice moravské, 134/2015, s. 86.

¹¹ BEZDĚČKA, J.: *Dějiny města II.*, s. 313.

úřady.¹² Změnu přinesl až rok 1867, kdy vešel v platnost nový spolkový zákon. Nově stačilo vznik spolku jen oznámit příslušným úřadům a nechat schválit stanovy. Ty měly obsahovat základní informace o spolku, účel, sídlo a prostředky, práva a povinnosti členů, spolkové orgány atd. Spolky nepotřebovaly písemný souhlas úřadu pro zahájení své činnosti, samozřejmě však stále zůstávaly zákonné prostředky jak jejich fungování zakázat v případě, že by porušoval daná pravidla. Povoleny byly nově i spolky politické a dělnické.¹³

Tělovýchovný spolek Sokol byl založen v Praze Miroslavem Tyršem a Jindřichem Fügnerem v roce 1862.¹⁴ Byl zaměřen na sport, tělovýchovu a snahu v duchu antického *kolakagathia* pečovat harmonicky o fyzickou i duševní zdatnost národa. K založení spolku došlo ještě před novým spolkovým zákonem, ovšem třebaže byl koncipován národně buditelsky, a někteří lidé stojící u jeho zrodu se mu od začátku snažili vtisknout nacionálně-politický rozměr, nedostal se zprvu do rozporu se zákazem politické činnosti.¹⁵ Důležité je, že Tyrš při svých setkáních s cvičiteli podporoval a inicioval zakládání sokolských jednot i v dalších českých a moravských městech. Díky tomu jsou v šedesátých letech rychle zakládány sokolské jednoty i mimo Prahu. Kvůli tomuto nadšení, nevyhnutelně spojeném s národní agitací, se zároveň Sokol rychle dostává do problému s rakouskými úřady – stanovy povoleného pražského spolku totiž tuto činnost neumožňovaly a Tyrš musel svou aktivitou nutně vyvolávat podezření z organizace politické činnosti. Na druhou stranu při prusko-rakouské válce v roce 1866 a následných událostech sokolové prokázali svou věrnost monarchii.¹⁶

---

¹² DRAŠAROVÁ, E. *Stát a spolčování*. *Paginae historiae*, 1/1993, s. 153.

¹³ KLADIWA, P. – POKLUDOVA, A. – KAFKOVÁ, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. sv.: Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 91.

¹⁴ Přesněji v roce 1862 vzniká spolek „Tělocvičná jednotka pražská“ a až úpravou stanov v roce 1864 se přejmenovává na „Pražská tělocvičná jednotka Sokol.“

¹⁵ WAIC, M.: *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha 2014.

¹⁶ Tyrš navrhnul zařadit branná cvičení a nabídl vládě vojenskou pomoc spolku ve válce. Toto vláda odmítla, stejně jako nereagovala na Tyršovu nabídku v roce 1867 podílení se Sokola formou domobrany na ochraně státní hranice. Císařská vláda také zdůraznila, že si váží nabídky pomoci a ocenila činnost sokolských hlídek, které v Praze v roce 1867 zabránily rabování Clam-Gallasova paláce (hrabě Clam-Gallas, generál ve válce 1866, byl považován za jednoho z hlavních viníků porážky).

Od roku 1871 docházelo k utužení politiky, což se projevilo i na přístupu k „podezřelým“ sokolským aktivitám. Sokol sám si navíc procházel v 70. letech jistou vnitřní krizí, zájem o cvičení upadal a některé jednoty se přetvořily na hasičské spolky. Navzdory této ztížené atmosféře – a především navzdory popsané velmi nepříznivé situaci ve městě – však k založení Sokola v Litovli v roce 1874 došlo.

Ze spolkového spisu vyplývá, že přípravné práce započaly v roce 1873. Tehdy se 8. září sešla, pravděpodobně poměrně skromná, skupina vlastenců z Litovle a okolí a zvolila si prozatimní přípravný výbor. Ten předložil a schválil návrh stanov spolku, které odeslal c. k. místodržitelství. Podepsáni byli všichni členové výboru: koncipient JUDr. Karel Brony coby předseda, dále hostinský Josef Špička, kupec Josef Šolc a rolníci z Nasobůrek Jan Sýkora a Josef Nepustil. Brněnské místodržitelství schválilo stanovy 31. ledna 1874, což je datum, které lze považovat za oficiální počátek existence tělocvičné jednoty Sokol v Litovli.¹⁷

Stanovy měly 20 odstavců, které řeší praktické fungování jednoty. Členství, fungování a pravomoci výboru a jeho členů (starosta, pokladník, 7 dalších členů včetně náměstka starosty, jednatele a správce), organizaci valných hromad a jejich usnášení schopnost, vedení financí, řešení sporů a sídlo spolku (uvedena Litovel). Stanovuje se také česká jednacím řeč, heslo „Tužme se!“ a bez bližšího popisu znak „Sokol“. Uvádí se používání praporu a stejnokrojů, není však specifikována jejich podoba. Zdůrazňuje se, že všechna veřejná vystoupení jsou přísně vázána dodržováním zákonných ustanovení. Regionálně vlasteneckého ducha spolku potvrzuje závěrečný odstavec, který říká, že v případě rozchodu jednoty připadá její jmění Slovanskému gymnáziu v Olomouci. Odstavec první však spolek charakterizuje bez odkazu na národní hnutí takto: *„Účel jednoty jest pěstování tělocviku ve všech odvětvích. Prostředky k tomu jsou: Společná cvičení, společné výlety, šermování, cvičení hasičská, střelba do terče, plavání, čtení a přednášky v oboru tělocvičném, zpěv a společné zábavy.“*¹⁸

¹⁷ Zemský archiv v Opavě, pob. Olomouc (ZAO-O). fond Krajského národního výboru Olomouc (NAD: 1398), Spolkový spis Sokola Litovel, inv. č. 1657, kart. 811, poř. č. Litovel-291.

¹⁸ Tamtéž

První valná hromada jednoty konala se 22. února v místnosti Měšťanské besedy v Rolnické záložně. Předsedou/starostou¹⁹ byl zvolen Josef Špička, místopředsedou Josef Šolc, jednatelem Jiljí Hloch, pokladníkem sollicitátor Mnohoslav Král,²⁰ správcem domu František Běhal z Březové, náčelníkem Hynek Vavrda z Nasobůrek, členy výboru Jan Nepustil a Josef Sýkora z Nasobůrek, Kašpar Bednařík z Myslechovic, revisory financí Tomáš Ošťádal z Odrlic a Josef Vavrda z Řimic.²¹ Vidíme tedy, že litovelská jednota Sokola se zdaleka netýkala jen obyvatel města, ale že se na jejím fungování od počátku podíleli vlastenecky cítící Češi i z okolních vesnic.

Na konci prvního roku života Sokola Litovel měla jednota 49 členů. Cvičilo se vždy v sobotu večer v místnosti poskytnuté v domě na náměstí kupcem Šolcem, místopředsedou jednoty. Většina dokumentů z oné doby bohužel nepřežila Druhou světovou válku a tak musíme vycházet jen z informací, které poskytl Karel Sedlák ve své stati (výše citované) z roku 1924. Jisté je však to, že tělocvičná jednota Sokol se v Litovli stala součástí veřejného života a českého národnostního hnutí a měla v budoucnu sehrávat nejednu podstatnou úlohu v dějinách města.

---

¹⁹ Používaná terminologie v nejstarších letech Sokola Litovel není jasná. Stanovy hovoří o starostovi, v dokumentech je řeč o předsedovi.

²⁰ V úvodním dokumentu spolkového spisu nefiguruje, pozdější literatura jej však uvádí jako jednoho z hlavních iniciátorů vzniku Sokola.

²¹ SEDLÁK, K.: *Dějiny jednoty*. In: Památník „Sokola“ v Litovli 1874-1924, u příležitosti 50.letého trvání jednoty, položení základního kamene nové sokolovny a sletu župy severomoravské. Litovel 1924.